

Oponentský posudek disertační práce Mgr. Ondřeje Plachého

Kvalita demokracie na argentinské periferii: případy Chaca a Corrientes

Disertační práce O. Plachého se zaměřuje na problematiku kvality demokracie ve dvou periferních argentinských provinciích Chaco a Corrientes v letech 1983–2017. V teoretické rovině se snaží poukázat na problémy spojenými s aktuálními komparativními studii demokracie subnacionálních režimů a taktéž odhalit jejich limity, mezi něž autor uvádí absenci širší diskuse o neliberálních praktikách a strukturách, zahrnutí nestátních aktérů a kulturních proměnných.

Ač je práce dominantně zakotvena v teorii o neliberálních institucích a praktikách a demokratizaci subnacionálních jednotek, s potěšením konstatuji skutečnost, že autor nenahlíží demokracii a demokratizaci pozitivisticky, ale procesuálně. Chvályhodné je zaměření autora na širší kontextualizaci toho, proč neliberální praktiky a struktury existují a jsou reprodukovány. Jak totiž autor správně usuzuje, ignorování historického kontextu a kulturních proměnných vede k redukcionistickým závěrům vyplývajícím z jednostranného zaměření na stranickou soutěž. Tento pohled je obzvláště potřebný při zkoumání „nestandardních“ demokracií, kde společenské a politické sféry nejsou přesně odděleny a mnohovrstevnatě se prolínají a kdy jsou patrimoniální, vertikální vztahy součástí společného „kulturního“ dědictví.

Demokratizaci v subnacionálních jednotkách autor identifikuje na třech hlavních osách: systému sociální dominance, konceptualizaci státu a hlubší analýze sociálních aktérů. Klíčový je koncept sociální kontroly jako zdroj, o nějž se soupeří. Ve snaze porozumět politickému a veřejnému diskursu, který pomáhá etablovat, potvrzovat a reprodukovat určité neliberální praktiky a struktury v rámci subnacionálních režimů, se autor rozhodl pro tři rozdílné přístupy: případovou studii, obsahovou analýzu lokálního média a etnografii. Vytýčuje tři relevantní výzkumné otázky (Které neliberální praktiky a struktury hrály nejdůležitější roli při blokování subnacionální demokratizace? Kterí sociální aktéři se na neliberálním chování podíleli? Jak hluboce se neliberální praktiky kulturně zakořenily v chování a přemýšlení občanů, byrokratů i politických elit?), které zodpovídá pro každou sféru odděleně.

Ambicí této disertační práce je tedy poskytnout porozumění zkoumanému jevu na základě tří rozdílných epistemologicko-metodologických přístupů, poznamenaných teoretickým eklekticismem a interdisciplinarností (klasická politologie, komparativní politologie, antropologie politiky, resp. státu). Teoretický eklekticismus je po pádu velkých teorií doporučovanou strategií, avšak udržet jednotlivé, často protichůdné přístupy a koncepty pod kontrolou vyžaduje značnou badatelskou erudici a disciplinovanost, stejně jako vysokou míru metodologické přísnosti, důkladné promýšlení struktury textu a zodpovědné používání pojmového aparátu. Právě v těchto sférách nacházím mnohé problémy, ke kterým se postupně vyjádřím níže.

Rozpory epistemologicko-metodologické povahy: autor odkazuje na limity komparativní politologie v jejím důrazu na převažující pozitivistické metody zkoumání, které staví do opozice s antropologickými přístupy ke státu. Existují však práce komparativních politologů, propojující komparativní politologii s antropologickým pohledem. Například Patrick Chabal a Jean-Pascal Daloz, dvojice francouzských politologů zabývající se srovnávací politikou, zkoumá ve své studii *Culture Troubles: Politics and the Interpretation of Meaning* (2006) roli kultury v politické analýze. Autoři se kriticky vymezují proti hlavnímu proudu v politických

vědách, zpochybňujícímu či přímo negujícímu význam kultury v komparativní politice. Kultura pro ně není reziduální kategorií; naopak, je jedním ze základních stavebních kamenů sociálního života. Proto také politika musí být analyzována v rámci určitého kulturního prostředí, neboť tvoří jeho zásadní souřadnice. Redukovat proto komparativní politologii na aplikaci pozitivistických teorií je neudržitelné.

Podobný problém panuje kolem přesvědčivosti a validity metod, používaných ve srovnávací politologii, kdy používané kvantitativní metody naznačují „tiché přijetí“ západních kulturních norem. Komparativní analýza státu se tudíž odvíjí od premisy, že státy si jsou v zásadě (strukturálně i funkcionálně) podobné, přičemž kultura plní funkci pouhé (málo významné) proměnné. Antropologická perspektiva toto rozporuje s tím, že kultura není pouze nedůležitá proměnná ve vztahu ke strukturálnímu a funkcionálnímu pojetí státu, ale naopak klíčová. Myslet induktivně (spojení mezi porozuměním prostředí a typem metodologického nástroje s cílem vysvětlit konkrétní politickou situaci) a sémioticky (studium významů a jejich translace na základě érického pohledu) jde však proti standardní politické analýze, kde jsou všechny přístupy deduktivně odvozovány od západního modelu státu. Pokud by byl autor schopen účinně propojit tyto dvě perspektivy (deduktivní a induktivní přístup), mohl obohatit odbornou literaturu o odlišnou vědeckou analýzu politických rozdílů na pozadí zkoumaných provincií. Záměr autora, aby tato disertační práce vedla k zahájení „širší teoretické diskuze s klasifikačními teoriemi subnacionálních režimů“ (s. 1), podle mě nebyl naplněn. Teoreticky se sice v určitých pasážích hlásí ke klíčovým premisám politické antropologie („užitečnost univerzálních konceptů jako demokracie nebo vláda práva je limitovaná představami lokálních aktérů“), které však na jiných místech přehlíží, čímž prohlubuje napětí mezi teoretickým zázemím klasické komparativní politologie a antropologie státu, např. výrokem o subnacionální demokratizaci jakožto konvergenci k národním demokratickým standardům (s. 13). Tento zdánlivě nesmiřitelný rozpor mezi pozitivisticky laděnou analýzou (Durkheimovo Erklären) a potřebou porozumět a interpretovat (Weberovo Verstehen) se promítá do zásadního problému, kdo určuje, které jevy lze zařadit do „kategorie“ neliberálních struktur a praktik. Zatímco v etnografické části textu je zřejmé, že autor tyto kategorie konstituuje zdola, na základě lokální znalosti (informanti, zúčastněné pozorování), u dvou předchozích přístupů to tak jasné není.

State-of-the-art: omezený výběr literatury zabývající se problematikou subnacionálních režimů v souvislosti s neliberálními praktikami a strukturami. Jestliže mezi ně nepochybně patří zneužívání moci či prostředků, manipulace lokální justice či praktiky nepotismu, pak je dosti nepochopitelné, že autor ve výčtu existující literatury nepředkládá studie ze střední a východní Evropy, resp. analýzy místních samospráv v polistopadovém Česku.

1) Případové studie (2. kapitola) zaměřené na vznik lokálních elit a budování systému sociální dominance v časovém rámci 1983–2015. Autor se v rozporu s původním záměrem převážně zaměřuje na využívání neliberálních praktik a struktur ze strany *vládních elit*, přičemž kulturním proměnným (nijak netematizovaným) je věnováno minimum prostoru.

Chybí rovněž podrobný popis této metody v praxi, které typy zdrojů autor míní využít apod. Dále, ve Shrnutí této kapitoly 2.1.6. se paradoxně objevuje celá řada nestátních aktérů (např. studenti), kteří však nebyli až na výjimky (např. justice) předmětem autorova zájmu. Systém sociální dominance založený na neopatrimonialismu ani mobilizace nových sociálních aktérů mimo hlavní politické rodiny není předmětem zájmu v jádrovém textu, stejně jako strategie demobilizace a kooptace místních elit z řad nestátních aktérů; autor je zmiňuje pouze ve

Shrnutí. Podobně, dílčí závěry typu „systém dominance byl pevně zakořeněn v diskurzu“ (s. 43) jednoduše neodpovídají textu v jádrové části této kapitoly. Pokud autor zmiňuje nestátní aktéry, nejde zpravidla o chování a jednání podporující neliberální struktury a praktiky, ale spíše o protest/odpor vůči lokálnímu vládnutí – sociální hnutí, mobilizace domorodých obyvatel apod., např. Rozasovo vyjednávání s nestátními aktéry v oblasti bankovníctví, zemědělství, služeb a průmyslu (viz s. 56). Autorovo tvrzení, že „chování UCR v rámci své koalice lze v období 1995–2003 interpretovat jako posílení modelu neopatrimonialního systému dominance.“ (s. 56), je přinejmenším poněkud předčasné. Pravdou je, že ho následně potvrzují předložené informace o korupci uvnitř Kolonizačního úřadu (jinde v textu označen jako Úřad pro kolonizaci, s. 59) – jde tedy o nesprávné umístění teze o neopatrimonialismu v provinční politice Chaca. Zkrátka, celá 2. kapitola se nečte snadno – je zahlcena množstvím informací, které však mají ve vztahu ke zkoumanému tématu rozdílnou vypovídací hodnotu. Mnohé informace postrádají explicitní vazbu na analyzované problémy, což text značně znepréhledňuje. Čtenář je zahlcen fakty, v detailním popisu dějů se ztrácí, zejména ve změní jmen politických představitelů či přejmenovávaných i nově vznikajících politických stran. Obtížně se v nich orientuje, protože netuší, která z nich jsou pro pochopení tématu opravdu důležitá. Navíc není až na výjimky známo, z jakých zdrojů předkládané informace autor čerpá (více viz formální nedostatky). Bylo by bývalo mnohem účelnější, kdyby autor tuto kapitolu koncipoval třeba podél vymezených typů neliberálního chování (viz tab. č. 4, s. 41).

2) Obsahová analýza (3. kap.) zkoumá vliv média na budování image státu jakožto dominantního sociálního aktéra. Zaměřuje se na klíčového nestátního aktéra – lokální deník Diario Norte, přičemž zkoumá, jak je udržována sociální kontrola a jaká je sebe prezentace státních elit. Autor shromáždil obrovský objem dat, který analyzuje za pomoci předem stanoveného komplexně pojatého kódovníku. V rozporu s autorovou deklarácí o nutnosti studovat výzkumné téma antropologicky, tedy induktivně, však operuje s předem stanovenými typy neliberálních praktik a struktur.

Kulturní konstituování státu prostřednictvím reprezentace (v médiích) ukazuje, jak jsou veřejné diskurzy produkovány a cirkulovány. V (následném) textu je však poněkud opomíjena stejně relevantní otázka, jak jsou tyto obsahy interpretovány místními obyvateli, popř. jak je mobilizují. Jinými slovy, reprezentace státu, jejichž cílem je upevnit přesvědčení o stabilitě, homogenitě a soudržnosti, a percepce byrokratických praktik v každodenním životě lidí by měly být zkoumány jako spojené nádoby. V textu však tato kapitola působí poměrně izolovaně (viz moje poznámky níže ke struktuře).

3) Etnografie: etnografické „pozorování“ v kombinaci s 16 nahranými rozhovory se zaměřuje na problematiku sociální kontroly (poslušnost, participace, legitimita) a její vliv na posilování image státu. Autora primárně zajímá „fungování neliberálních struktur a praktik a jejich vliv na kvalitu demokracie z pohledu lokálních aktérů prostřednictvím jejich diskurzivní interpretace těchto praktik a také jejich každodenního setkávání s provincií“ (s. 19). Výchozí předpoklad je autorem deklarovaný rozpor mezi proklamovanou demokratičností fungování provincie a neliberálními praktikami a strukturami. Jak bylo uvedeno, před metodologickým přístupem komparativní politologie zaměřené na klasifikaci subnacionálních režimů a hledání kauzálních vysvětlení dává autor přednost porozumět a interpretovat neliberální praktiky a struktury jakožto sociokulturní fenomén. Jenže jak lze pozorovat praktiky a struktury? Pouze na základě rozhovorů s vybranými aktéry? Nebo pomocí obsahové analýzy lokálního periodika? Cíl se mi jeví za použití stávajících metod příliš ambiciózní, v podstatě na hranici realizovatelnosti.

Jiný problém tkví ve „sběru“ dat. Autorův upřednostňovaný „široký“ popis, resp. rozšířená případová metoda (Burawoy 2009), jak tuto techniku nazval sociální antropolog Jakub Grygar, je ovšem založený na zúčastněném pozorování jako klíčové metodě terénního výzkumu. Jde v podstatě o rozšíření praxe/zkušenosti výzkumníka do životů těch, které zkoumá. Jde tedy o pohled zdola podpořený dlouhodobým pobytem mezi zkoumanými (samozřejmě propojený s úrovní analytickou). Při vši úctě k autorově etnografické metodě, kterou jinak velmi oceňuji, je extended case method v tomto případě spíše přáním, jež je otcem myšlenky. Nicméně, je to právě tato část, kde se autor nejvýznamněji hlásí k premise o státu jako kulturním artefaktu. Uplatňuje zde antropologický přístup ke státu jako mnohvrstevnatému, fluidnímu a rozporuplnému ansámbli institucí, praktik a lidí a studiem lokálních procesů rozporuje iluzorní představu o kohezi a jednotě státu. Zkoumá, jak sami lidé vnímají stát, jak stát vstupuje do jejich každodenních životů, jaký významy mu přiřazují apod. Všimá si i zdánlivě obyčejných věcí, mezi které patří interakce s lokální byrokracií, diskurzivní strategie jednotlivců či chování jednotlivých sociálních aktérů. Pořízená data autor velmi zdařile zpracovává a interpretuje. Tuto část považuji za nejlepší, ač v ní detekuji určitý metodologický problém při výběru informantů, kdy většina informantů ze střední třídy spoléhala na stát a veřejnou sféru.

Struktura disertační práce: malá provázanost mezi jednotlivými kapitolami, což narušuje soudržnost celého textu. Vyjdeme-li z přijatého konceptu státu jako kulturně a diskursivně konstituované entity, výzkum se ideálně zaměřuje jednak na oblast reprezentace, jednak na doménu každodenních praktik státních institucí včetně jednání osob, které s nimi přicházejí do styku. Toto autor splnil, ovšem ve dvou izolovaných celcích, které spolu téměř nekomunikují. Je přitom evidentní, že to, jak lidé vnímají byrokratické praktiky, je ovlivňováno způsoby, jak je reprezentován stát. A naopak: „čtení“ reprezentací je ovlivňováno každodenními byrokratickými praktikami, které lidé zakoušejí. Tento dialektický vztah mezi praktikami a reprezentacemi odhalující nesoulad je autorem zásadně opomenutý. Snaha o propojení sféry byrokratického proceduralismu a reprezentace státu je nejvíce patrná v podkapitole 4.11., avšak měl jí být podle mě vymezen širší prostor.

Zodpovězení výzkumných otázek je tudíž vedeno více méně izolovaně, podél tří perspektiv - dvou případových studií vzniku systémů sociální dominance a výskytu neliberálních praktik a struktur, z procedurální definice chování médií a následného kvantitativního porovnání výsledků obsahové analýzy a z etnografického výzkumu, zaměřeného na kulturní porozumění tomu, jak lokální aktéři vnímali demokracii na lokální úrovni.

Metodologická povrchnost: ledabylé zacházení s pojmy a koncepty, které mnohdy nejsou řádně vysvětleny a uchopeny. Např. termín strongmen je řádně vysvětlen až na s. 149; autoconvocados je vysvětlen pod čarou až na s. 43, když předtím s ním autor opakovaně pracoval; nejasné vymezení pojmů jako je politický soud; politické rodiny, lokální oligarchie, nejasné vymezení mezi „neformálními politickými rodinami“ a lokální oligarchií. Jak autor chápe pojem politický klan? Existují ve zkoumaných provinciích i jiné typy klanů než politické? Stranou nezůstává ani autorem nezodpovězená otázka po vymezení lokálních klanů. Jak se může stát úspěšnou politickou rodinou klan (s. 29)? Volné nakládání s pojmem režim – viz s. 33: pouhé spojenectví mezi politickými stranami přece nepřispívá automaticky k obměně režimu. Absence pozorné redakční práce a důsledné revize vlastního textu vede rovněž k nejasnému vymezení časového rámce. Dále, není provedena analytická distinkce mezi chováním jako souborem pozorovatelných projevů člověka a weberovským sociálním jednáním jako cílené činnosti; neliberální praktiky se tedy spíše váží k pojmu sociální jednání, což autor

nijak nevysvětluje. Jak autor ví, že „obyvatelé slumu přežívající díky klientelistickým sítím nemají potřebu zpochybňovat fungování kontrolních institucí.“ (s. 156)? Vycházejí jen z jedné studie (Auyero 2001, v seznamu literatury označeno rokem 2000), která konstatuje, že nižší třída nemá schopnost být katalyzátorem změn, neboť je zcela závislá na klientelismu, není dostatečně odborně podložená.

Formální stránka textu: občas chybějící odkazy na literaturu, např. 1. odstavec na s. 31; 1. odstavec na s. 32; celá strana 33; s. 34 – zejména absence odkazu na přímou citaci; dále, většina textu na s. 46 a 47 neodkazuje na žádnou literaturu; nízká až místy nulová zdrojová základna pokračuje prakticky po celou 2. kapitolu. Absence zdrojů vyvolává velké otazníky zejména u exaktních informací, např. výše kreditu BPCCH, nebo přesný počet zaměstnanců této instituce (viz s. 51-52), popř. u údajů ze s. 56-57. Občasné překlepy, chybná interpunkce; občasné gramatické chyby – např. „frakce prohráli a definitivně oslabili“ (s. 59). Jinak je styl i jazyk na dobré úrovni.

Některá souvětí, ač formálně v pořádku, se opravdu nečtou snadno – viz např. s. 62: „Prostřednictvím pozitivní motivace směřující k sociálnímu smíru Capitanich motivoval část těchto hnutí k institucionální spolupráci prostřednictvím podepsání dohody o uklidnění protestů výměnou za splnění požadavků na zlepšení životních podmínek pro obyvatele nejchudších čtvrtí.“ Věty, které nedávají smysl, s. 51: „Alternativní teoretický měl proto opustit teoretickou snahu o oddělení státu a společnosti.“ „jsem se rozhodl změnit téma disertace z komparativního na etnografický výzkum.“ (s. 158).

Není obvyklé, aby se v jádrovém textu objevovaly doslovné citace výzkumníka (mnohé otázky byly navíc návodné či dopředu hodnotící). Dotaz či komentář měl být parafrázován a v přímé citaci se měl objevit jen výrok informanta.

Závěr: I přes moje kritické komentáře výše jde o práci, která je v mnoha ohledech výjimečná. Jednak je to autorova odvážná volba překročit limity klasické komparativní politologie, jednak je to autorova schopnost pracovat s tak velkým objemem dat, zejména co se 2. a 3. přístupu týče (obsahová analýza a etnografie). Výsledná zjištění, která označují neopluralismus a neopatrimonialismus za hlavní charakteristiky neliberálních subnacionálních režimů, mají oporu jak ve zvolených teoreticko-metodologických rámcích, tak i v empirické rovině zkoumání. Nejpřesvědčivěji působí výzkum koncepce státu jako kulturního artefaktu, který představuje inovativní přístup k výzkumu neliberálních struktur a praktik. Disertační práci Ondřeje Plachého vřele **doporučuji k obhajobě.**

V Hradci Králové dne 29.11.2020

Hana Horáková